

52 | **Praktijkvoorbeelden van
bosbeheer in Vlaanderen
en Nederland**

Foto LEO GOUDZWAARD

52.6 Het Amerongsebos

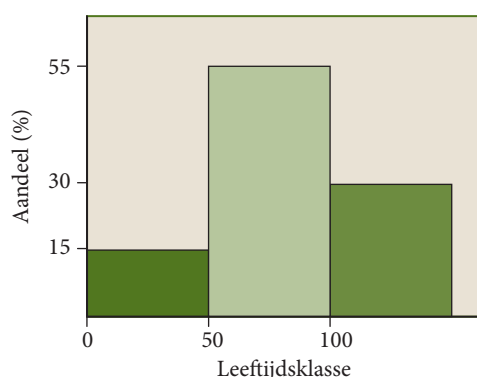
SIMON KLINGEN

52.6.1 Inleiding

Het Amerongsebos ligt op de zuidwestflank van de Utrechtse Heuvelrug in de provincie Utrecht. Dit bosgebied hoort vanouds bij het ten zuiden van het dorp gelegen kasteel Amerongen en is sinds 1978 eigendom van de Stichting Het Utrechts Landschap. Het gebied is 94 ha groot en wordt omgeven door de veel jongere ontginningsboswachterij De Amerongse Berg van het Staatsbosbeheer. Tussen het bos en het dorp Amerongen ligt een historisch akkercomplex met vier oude tabaksschuren. Op de overgang van akkers en bos staat de oude uitspanning Het Berghuis, voor velen het begin van een wandeling. De hoogteverschillen maken het terrein aantrekkelijk voor mountainbikers.

Het Amerongsebos is een oude bosgroeiplaats. Op een kaart uit 1806 van De Man staat het gebied als bos gekarteerd, andere delen van de Utrechtse Heuvelrug zijn dan nog vrijwel geheel bedekt met heide en hier en daar stuifzand. In het zwaklemige tot leemarme zand van de gestuwde rivierzanden heeft zich op de meeste plaatsen een moderpodzol ontwikkeld. De in het gebied wisselende leemfractie weerspiegelt zich onder andere in de groeiverschillen van berk en lariks. De grondwaterspiegel ligt buiten bereik van de boomwortels. Het hoogste punt van het bos ligt op ca. 70 m boven NAP en is ook het hoogste punt van de Utrechtse Heuvelrug. In het gebied ligt een uitgebreid stelsel van oude beukenlanen.

Het Amerongsebos kent veel gemengd bos met de meeste van de zandgronden bekende naald- en loofboomsoorten. In een bosperceel genaamd 'De Keuken' staan te midden van meerstammige beuken (waarschijnlijk ooit als hakhout beheerd) grove dennen uit 1770. In en rond dit perceel bevinden zich enkele aarden wallen en een zo te noemen 'plateau', een min of meer vlakke verhoging in het terrein. De ontstaansgeschiedenis van deze en andere verschijnselen in dit oude bos zijn niet bekend en onderwerp van onderzoek. Er zijn

Figuur 52-23. Leeftijdsklassenverdeling van het Amerongsebos (2010).

enkele percelen met oude beuken, in het zuidelijke deel vinden we eikenhakhout en eikenspaartelgenbossen.

Van de diersoorten die grote boscomplexen op zandgronden zoals de Utrechtse Heuvelrug bevolken, is de boomarter vermeldenswaardig. Reeën zijn de grootste grazende zoogdieren, edelherten komen niet voor. Enige decennia geleden zijn raven uitgezet op de Heuvelrug, deze zijn geregeld in het Amerongsebos te horen.

52.6.2 De ontwikkeling van het bos

Hoewel specifieke oudbosplanten schaars zijn, duiden bosbes, adelaarsvarens en de veelvuldig optredende natuurlijke verjonging van beuk op een rijpere bosgroeiplaats. Verder vinden we er bochtige smele, stekelvarens en liggend walstro. In enkele bermen staat wat struikheide, in enkele bospercelen groeit kamperfoelie uitbundig. Op open plekken verjongen zich zomereik, lijsterbes en berk. Waar de zaadbron dichtbij is, komt plaatselijk veelvuldige verjonging van douglas en lariks voor. Percelen oud loofbos wisselen af met de naoorlogse naaldhoutbeplantingen, die bijna overal gemengd zijn met berk en beuk en in mindere mate met zomereik.

Om een beeld van het Amerongsebos te vormen is het nuttig drie leeftijdsgroepen te onderscheiden (fig. 52-23). Het merendeel van de bomen is tussen 50 en 100 jaar oud. Zij zijn aangeplant na de vele oorlogsvellingen of bestaan uit eikenspaartelgenbos, het eikenhakhout dat in die periode 'op enen' is gezet. Een deel van de loofboombestanden van vooral beuk is ouder, maar ook verspreid door het bos komen overal oude bomen voor die aan de oorlogsvellingen zijn ontsnapt. Een kleiner deel van het bos is in de afgelopen decennia verjongd of ontstaan na omvorming van monoculturen van exoten.

Delen van de beukenlanen tonen tekenen van verval. Ook in het bos laat de vitaliteit van oude beuken hier en daar te wensen over. Tegelijkertijd is op deze oude bosgroeiplaats sprake van een toename van het aandeel beuk: plaatselijk wint deze schaduwboomsoort terrein in de menging, vooral ten koste van eiken en dennen. De vele beukenlanen zorgen voor een makkelijke verbreiding van zaad door het gebied. De natuurlijke verjonging van beuk is zelden uitbundig, maar komt wel op veel plaatsen voor.

In 'De Keuken' met zijn meerstammige beuken en oude dennen (uit 1770; fig. 52-24) zijn in het recente verleden beuken geveld om de oude dennen te behouden. Daarna heeft de honingzwam nogal wat slachtoffers gemaakt onder de oude dennen. Op de opengevallen plekken is vooral berk gekomen. De bezetting van Amerikaanse vogelkers is, na gedegen bestrijding in het verleden, gering. Overigens lijkt het erop dat de Amerikaanse vogelkers zich in het Amerongsebos minder agressief gedraagt dan in andere bossen op de Utrechtse Heuvelrug. Een verklaring ligt mogelijk in de wat rijkere en rijpere bosbodem, waardoor de con-

currentiepositie van de andere soorten beter is. Het is aannemelijk dat de schaduwgevende beuk daar een belangrijke rol bij speelt.

52.6.3 Het doel van het bosbeheer

Het Utrechts Landschap richt zich op het behoud en de versterking van natuur en cultuur. In het oude Amerongsebos worden vanzelfsprekend de historische elementen zoals de lanen, maar ook de oude bomen gekoesterd.

Aan het versterken van de natuur in het bos wordt gewerkt door het in stand houden of verbeteren van de menging, het geleidelijk verhogen van het aandeel inheemse bomen, het behoud van een variatie in de bosstructuur, het bewaren van oude bomen, het ontwikkelen van oud bos en het in stand houden van een aandeel dood hout. Door het sturen in de (boom) vegetatie wordt gewerkt aan een hoge gebiedseigen biodiversiteit.

Voor zover dat de natuuropricht niet belemmert, is de teelt van waardevol hout gewenst. Als in het beheer de keuze voor natuur of houtwaarde aan de orde is, prevaleert dus de natuurdoelstelling. Houtoogst uit

dunningen en verjongingskap is de resultante van het beheer, ze zijn geen doel op zich. Het bevorderen van de productie van kwaliteitshout komt vrijwel uitsluitend aan de orde bij de keuze van de toekomstbomen.

Exoten kunnen op een bescheiden schaal een plaats in het bos behouden. Het oud laten worden van het bos is belangrijker dan het uitbannen van de niet-inheemse soorten. Enkele afdelingen zijn min of meer proeftuin voor het geïntegreerde bosbeheer en zijn een van de 18 voorbeeldbossen in het boek *Geïntegreerd bosbeheer* (Van der Jagt et al. 2000). Hier is al geruime tijd gewerkt aan de ontwikkeling van het mengingstype douglas/beuk/lariks/berk.

Deesignaleerde toename van de beuk wordt gezien als een natuurlijk proces, passend bij de groeiplaats en de ontwikkeling van het bos. Het gaat hier om een groeiplaats met als natuurlijke gemeenschap het Wintereiken-beukenbos. Maar het behoud van lichtboomsoorten en een gevarieerde – deels open – bosstructuur vraagt om een beheersing van de beuk. Dat is niet moeilijk, evenmin kostbaar. De bomen worden dunningsgewijs weggenomen waar ze te dominant geacht worden.

In het Amerongsebos zijn geen percelen die een bewust gekozen ‘nietsdoen’-beheer kennen. Wel zijn

Figuur 52-24. De grove dennen uit 1770 behoren tot de oudste van de Utrechtse Heuvelrug. Foto: Simon Klingen.

er delen van het bos waar langere tijd geen of nauwelijks beheer heeft plaatsgehad omdat 'bijsturen' in dat bos niet nodig was.

52.6.4 De uitvoering van het bosbeheer

De meeste percelen zijn de afgelopen 25 jaar eens in gemiddeld 7 jaar gedund. Bij die ingrepen is de variatie in boomsoorten vergroot, zijn hier en daar gaten in het kronendak gemaakt en is een deel van de geveld bomen als dood hout in het bos achtergelaten. De meeste levensvatbare zomereiken hebben bij de dunningen de ruimte gekregen. Op vier plaatsen zijn monoculturen van douglas en fijnspar geveld. Door natuurlijke verjonging is daar vooral berk en grove den voor teruggekomen. In een perceel met eikenspaartelgen is alle douglas verwijderd. Ook hier zijn op de ontstane open plekken berken en dennen gekomen.

Dunningen vormen, naast toezicht, de belangrijkste beheermaatregel. Het Amerongsebos wordt gewoonlijk eens in de 6 jaar gedund. Tegelijk met de dunning vindt enige verjongings- dan wel omvormingskap plaats. Bij het bleswerk dat aan de dunningen voorafgaat, wordt gebruik gemaakt van de toekomstbomenmethode. Op sommige plekken wordt de opslag van douglas en lariks teruggezet om een overmaat van deze soorten in het toekomstige bos te voorkomen.

Bij het kiezen van de toekomstbomen geldt de volgende rangorde: 1. oude bomen (vaak grove den, beuk, eik); 2. zomereik; 3. berk en grove den; 4. beuk; 5. douglas en lariks.

Daarnaast geldt als regel dat individuen van soorten die in een bepaald deel van het bos weinig voorkomen, in beginsel gespaard blijven. Ze geven variatie aan het bos, zijn een informatiebron over de groei van deze soort op deze plek en kunnen (op termijn) mogelijk als zaadbron fungeren. Om dezelfde reden blijft bij kaalkap zo mogelijk een aantal bomen staan. Bovendien nemen deze bomen een deel van de bosgeschiedenis mee de toekomst in.

Het aandeel dood hout blijft op peil door natuurlijke aanvulling (dode bomen worden nimmer geoogst) en door het ringen van bomen. Een deel van het dunningshout blijft in het bos.

De bestrijding dan wel beheersing van de Amerikaanse vogelkers wordt voortgezet.

In een aantal bermen is sprake van een heischrale vegetatie. Het is de bedoeling deze zomen open te houden en door middel van begrazing met een gescheperde kudde kort te houden.

52.6.5 Voorbeelden van resultaten van beheeringrepen

In de extensief behandelde (lees: weinig frequent gedunde) eikenspaartelgenbossen zijn rond 1990 toe-

komstbomen aangewezen. Naast een gevarieerde bosstructuur en een grote spreiding in diameters komen de stammen met houtpotenties inmiddels goed uit de verf.

In een menging van grove den (1963) met berk, eik en beuk zijn in 1991 ongeveer 75 toekomstbomen grove den/ha gekozen en tot 6 m hoogte opgesnoeid. Dat was het moment waarop het omslagpunt bereikt was. Bij het omslagpunt zijn over een stamlengte van ongeveer 2/5 van de te verwachten eindhoogte door de dichte stand de takken van de boom afgestorven. Daarna is in de opstand nog tweemaal gedund. Met hun grotere kronen en rechte stammen zijn de toekomstbomen steeds beter herkenbaar. Bij de dunningen zijn naast de toekomstboom grove den ook de eiken en berken bevoorreed.

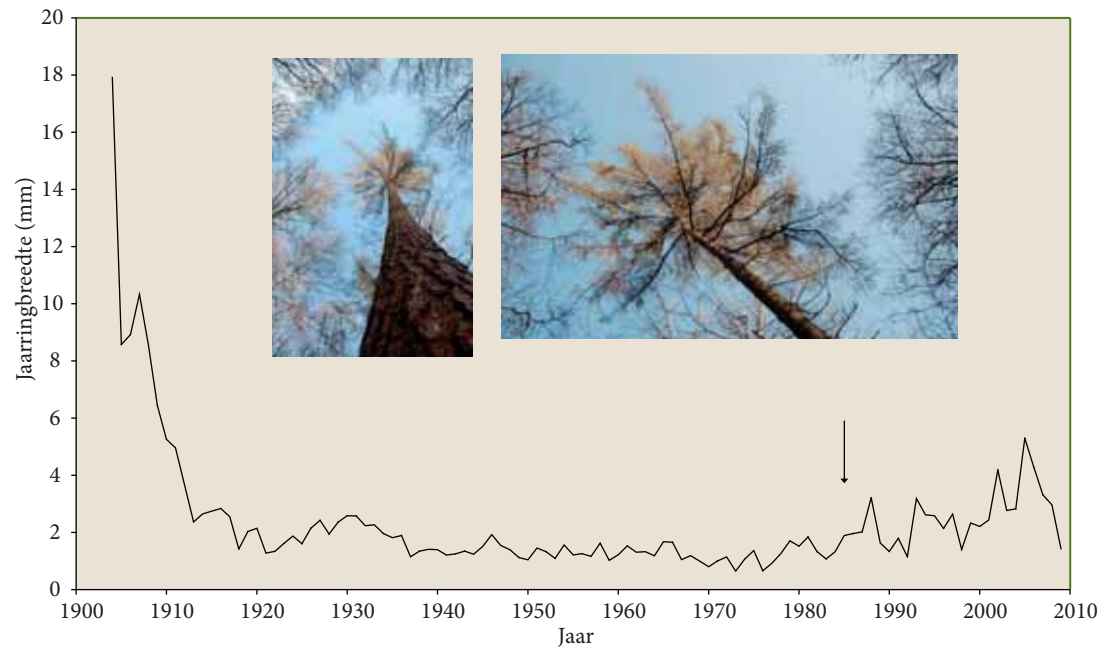
In een opstand van beuk uit 1877 is met de storm van 1990 een gat ontstaan grenzend aan een bos met onder andere douglas en Japanse lariks. In het gat hebben zich veel verschillende boomsoorten gevestigd. Ongestuurd is daar nu een menging ontstaan van berk, douglas, lariks en beuk. De beuk bevindt zich in de onderste laag. In de beginfase waren er ook grove den en zomereik; die zijn kansloos gebleken. In 1985 zijn bomen dunningsgewijs geringd.

Nabij de entree van het bos ligt een beukenbos uit ca. 1850 met daarin enkele Europese lariksen. Het doorplanten van enige lariks bij de aanleg van een beukenbos is in de Duitse bosbouw een nog altijd toegepaste methode. De sneller groeiende lariks geeft beschutting aan de jonge beuk en levert vooropbrengst. Het is denkbaar dat de toenmalige eigenaars van het bos, de bewoners van kasteel Amerongen, zich hebben laten adviseren door Duitse bosdeskundigen. In een beukenopstand gemengd met lariks uit ca. 1850 zijn rond 1985 enkele lariksen ontdaan van hun direct concurrerende beuken. De lariksen vertonen ondanks hun hoge leeftijd een opvallend goed herstel (fig. 52-25).

52.6.6 De toekomst

Het Amerongsebos behoort tot de oudste bossen van de Utrechtse Heuvelrug en bekeken vanuit de doelstelling van het Utrechts Landschap functioneert het goed (fig. 52-26). Er lijkt vooralsnog weinig aanleiding om de komende periode het beheer anders aan te pakken: het bos ouder laten worden en zo nu en dan wat bijsturen in boomsoorten en bosstructuur lijkt binnen deze doelstelling een goede aanpak. De ecologische kwaliteiten van het bos zullen met het ouder worden verder toenemen: oude loofbomen met hun holtes en dood hout van formaat vormen een substraat voor vele nieuw te verwachten soorten zoals het vliegend hert. Ecologische winst is verder te behalen aan de randen van het bos, zowel in de schrale bermen als aan de overgangen naar de akkers. Open houden en verschrallen, dan wel werken aan een gevarieerde warme boszoom is daar gewenst.

Voor de komende beheerperiode valt een gedeeltelijke verjonging van het stelsel van beukenlanen te overwegen.

Figuur 52-25. Het verloop van de jaarringbreedte van een Europese lariks die als mengboomsoort is aangeplant samen met beuken. Na een periode van snelle jeugdgroei neemt de groei vanaf ongeveer 1915 langzaam af. Rond 1985 (zie pijl) is de boom vrijgesteld van concurrerende beuken en neemt de groei weer toe. De foto's (2009) tonen de kroon van de boom. Sinds de vrijstelling hebben de meeste takken zich in lengte verdubbeld. De uitbreiding is herkenbaar aan de plaatsen waar de takken splitsingen of knikken vertonen. Foto's: Hugo Spitzien; jaarringdata: Ute Sass-Klaassen.

De samenstelling en structuur van het bos maken (accent)verschuivingen in de doelstelling in de toekomst mogelijk, zonder dat rigoureuze aanpassingen nodig zijn. Het bos heeft dus een zekere mate van flexibiliteit in zich.

Bij een gelijkblijvende doelstelling zullen bij de dunningen geregeld gaten in het kronendak gemaakt worden om de variatie in bosstructuur te handhaven. In

de bospercelen met de menging van douglas/berk/lariks/beuk worden de gaten wat groter gemaakt dan voorheen, om ook de berk in de volgende fase meer kans te bieden. In de bestaande verjongingsplekken wordt op een aantal plekken de opslag van douglas en lariks weggenomen zodat ook andere soorten de gelegenheid krijgen. Het is te hopen dat flink wat grove dennen uit 1770 in leven blijven.

Figuur 52-26. Een groot deel van het Amerongsebos bestaat uit gemengd bos. Op de voorgrond een groepsgewijze menging van Japanse lariks, berk en beuk uit 1948 met grove den uit 1860. Foto: Simon Klingen.